

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК «НАШЕ СЛОВО» (ВАРШАВА) ЯК ОРИГІНАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ПЕРЕДУМОВ І ПЕРЕБІГУ ПРИМУСОВОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ПОЛЬЩІ В 1944-1947 рр.

Висвітлені передумови й перебіг примусового переселення українців Польщі в 1944-1947 рр. через призму інтерпретації популярного поміж української національної меншини в Польщі тижневика «Наше слово» («НС») й оригінального джерела, що має пізнавальну та академічну цінність. Розділена історична пам'ять українців і поляків на зазначені події посилює інтерес до української періодичної преси в Польщі.

Ключові слова: примусове переселення українців, депортація, Холмщина, Надсяння, Підляшшя, Лемківщина, операція «Вісла».

Освещены предпосылки и ход принудительного переселения украинцев Польши в 1944-1947 гг. через призму интерпретации популярного среди украинского национального меньшинства в Польше еженедельника «Наше слово» («НС») и оригинального источника, имеющего познавательную и академическую ценность. Разделенная историческая память украинцев и поляков на данное событие усиливает интерес к украинской периодической прессе в Польше.

Ключевые слова: принудительное переселение украинцев, депортация, Холмщина, Надсянье, Подляшье, Лемковщина, операция «Висла».

Highlights the prerequisites and course forced Ukrainian migration in Poland 1944-1947 through the prism of popular interpretation among the Ukrainian national minority in the Polish weekly «Our word» («OW») and the original source, which has cognitive and academic value. Split the historical memory of Ukrainian and Polish this event enhances interest in the Ukrainian press in Poland.

Key words: forced Ukrainian migration, deportation, Kholm, Nadsyannya, Podlasie, Lemkivschyna, Operation «Wisla».

Одним із основних комплексних джерел інформації про політичну, культурну, економічну сфери життя діаспори є періодична преса. Вона також може бути напрочуд змістовним об'єктом для вивчення окремих аспектів історії. Предметом нашого зацікавлення є висвітлення передумов й перебігу примусового переселення українців Польщі у 1944-1947 рр. на шпальтах запитаного суспільством й популярного поміж української національної меншини в Польщі щотижневика «Наше слово» («НС»).

Перш ніж зосереджуватися на проблемі, звернімося до історії названого видання, адже функціонування національних медіа за кордоном – мало досліджений в українській науці феномен. Перший примірник

тижневика «Наше слово» побачив світ 15 червня 1956 року у Варшаві. Це був останній часопис у Польщі з групи видань, призначених для національних меншин, що з'явився на хвилі політичної відлиги 50-х років як друкований орган Українського суспільно-культурного товариства. Не ординарна, як на той час, подія засвідчила політичні зміни в ставленні керівництва держави до українців. За задумом тримовний часопис (українською – переважно, польською та субетнічною-лемківською) мав виконувати роль своєрідного транслятора між владою й українським населенням, зокрема пояснювати політику по відношенню до української людності, насильно депортованої у 1947 році в рамках операції «Вісла» з етнічних

південно-східній земель на північно-західні країни Польщі, сприяти її економічній та суспільній стабілізації, заохочувати до громадського життя, розвивати рідну культуру й освіту, а також поширювати інформацію про життя в Радянській Україні [1]. У дійсності ж перетворився на відкриту трибуну скарг і нарікань українців на ситуацію, у якій вони опинилися в Польщі. З огляду на зміст, він ніколи не отримав згоди на розповсюдження у Радянському Союзі й УРСР. 1990 року часопис припинив виконувати роль видавничого органу УСКТ і прийняв форму українського тижневика.

Сьогодні, попри наявність багатьох проблем, часопис успішно поєднує професійний суспільно-політичний аналіз з популярним нарративом, робить важливий внесок у підтримання ідентичності українців у Польщі, формування історичної свідомості й захисту українського населення від публікацій несумлінних авторів, які утверджують негативний стереотип українця та ускладнюють атмосферу приязного співжиття в польському суспільстві. Приволоючи збентеження української меншини з приводу деформації історичної пам'яті редактор «НС» Я. Присташ говорить: *«Вихованих комуністичною пропагандою й ЗМІ поляків дуже важко переконати, що українці в Польщі не причетні до подій на Волині, бо більшість поляків мислять категоріями колективної відповідальності. Механізм простий: шляхом застосування асоціацій, спрощень, або з приводу недостатніх знань формуються уявлення та переконання, які мають мало спільного з історичними фактами. Найгірше, що люди в це вірять і не сприймають аргументації, що порушує весь їхній світогляд»* [2, с. 8]. Можливо, саме тому, українці в Польщі – не типова діаспора. Вони набагато більше цікавляться історією, ніж українці в Україні.

Отже, в історичних публікаціях редакційні працівники часопису вбачають, насамперед, просвітницьку функцію. Вони друкують статті професійних журналістів, громадські діячів та науковців з Польщі й України, які представляють до уваги суспільства не тільки історіографічні нарративи, але й документальні джерела польських архівів та свідчення очевидців – примусово переселених з місць споконвічного проживання українців і розсіяних в Україні й Польщі у 1944-1947 рр., презентують концепції, які впливають на рамки інтерпретацій минулого в Польщі, коментують їх та окреслюють простір майбутніх досліджень. Публікації Богдана Гука, Євгена Місила, Ігоря Галагіди, Романа Дрозда, Володимира Мокрого, Мирослава Чеха, Марії Паньків та інших дозволяють глибше аналізувати витворені та укорінені в суспільній думці міфи про причини зовнішньої й внутрішньої депортації українців Польщі, виокремлюють інші причини переселення та деталізують його хід.

Саме тому ми відносимо історичну публіцистику української діаспори в Польщі до оригінальних джерел вивчення передумов і перебігу депортації українців Польщі й підкреслюємо її важливе значення для дослідження польсько-українських взаємин у 40-х роках ХХ століття, відтворення цілісної картини переселення та створення цілісного образу часу і людини.

На жаль, рівень обізнаності широкою громадськістю Польщі (й України) щодо встановлення лінії західного кордону по завершенню Другої світової війни та насильницького виселення (депортації) з етнографічних земель Холмщини, Підляшшя, Надсяння і Лемківщини 480 882 тисячі українців [3, с. 414] у 1944-1946 рр. згідно з угодою, укладеною 9 вересня 1944 р. у м. Любліні Урядом Української РСР і Польським Комітетом Національного Визволення, «Про взаємну евакуацію польського населення з території УРСР в Польщу і українського населення з території Польщі в Україну» [4, с. 24] й розселення в Україні, а також другої кампанії насильницького виселення впродовж 28 квітня – 16 серпня 1944 р. у ході операції «Вісла» і розселення на так званих «повернених», західних землях у Польщі майже 150 тисяч українців [5, с. 62], які не захотіли переселитися зі своїх домівок в УРСР, є досить низький.

Між тим, фахівцям відомо про ці події майже все: витоки депортації, перебіг, наслідки. Серед причин, що послугували прийняттю сумісного рішення лідерів країн антигітлерівської коаліції про повоєнну лінію українсько-польського кордону й переселення населення, вчені виділяють війну, виняткову соціальну та національну напруженість на цій території у міжвоєнний період, спричинену не відповідним співвідношенням земельної та іншої власності в руках різних категорій населення й політикою Польської держави, національні мотиви, зовнішні провокації міжнародної ненависті з боку як німецько-фашистської, так і радянської пропаганди та спецслужб, а також польського еміграційного уряду. Показово, що сьогодні обидві сторони мають на меті осмислення уроків минулого, вироблення нових принципів взаємоповаги і взаєморозуміння народів. Проте, крім зважених наукових праць, все ще з'являються публікації, забарвлені ідеологічними штампами. На цю особливість ряду робіт вказують журналісти «НС», які спеціалізуються з даної теми.

Аналізуючи суперечливий науковий продукт польських авторів вони піддають критиці національний підхід до вивчення минулого. На дискусійному форумі «Волині 1943 і ми – українці Польщі» у редакції «Наше слово» історик і журналіст Богдан Гук та Анна Лазар гірко констатували: *«У Польщі серед істориків відбувається щось дивне – історики відстоюють не наукові, а національні інтереси»* [2, с. 7]. При цьому редактори й журналісти «НС» не зацікавлені в власних критичних судженнях, а пропонують увазі читачів альтернативні наукові погляди авторитетних вчених. Зокрема тих, що дають відповідь на питання ким і для чого були започатковані вбивства мирного населення на польсько-українському прикордонні, що породили кровопролиття і послугували застосуванню владою апробованого методу колективного покарання й упокорення населення масовим насильницьким переселенням. Голова Українського інституту національної пам'яті академік І. Юхновський зазначив, що ситуацію легко використали Радянський Союз та фашистська Німеччина, які були дуже зацікавлені в міжусобній боротьбі двох націй. Умовиводи вченого базуються на логічному припущенні, що вони могли старатися

відвернути українців від боротьби проти фашистів і промислів, як їм вдалося відвернути поляків від боротьби проти фашистів і проти комуністів та спрямувати їх до боротьби, насамперед, проти українців. *«Нас у 1942-1944 рр. просто вели один проти одного, а ми бездумно йшли. ... Війна – це, перш за все, брудна справа. ... У цій брудній справі нині нам уже не треба купатися і намагатися в ній виділити тих, хто чесно, а хто нечесно брав участь – у цій брудній справі ми рівні. Поганих людей, начинених ненавистю, або людей з браком нормального сумління і людської свідомості як з боку поляків, так і з боку українців було абсолютно достатньо»* [6, с. 7].

Без сумнівів головним чинником, що обумовив трагічні перспективи населення й brutального переселення, була Друга світова війна. Її політико-історичний підтекст подає на шпальтах газети «НС» львівський професор М. Литвин у статті «Вересень 1939 року. Українці і поляки між двома тоталітаризмами». Долучившись до тривалої суспільної і наукової дискусії довкола головних винуватців трагедії, вчений звертає увагу на малодосліджені факти початкового періоду. Коли 1 вересня 1939 р. почалося німецьке бомбардування Львова та інших галицьких і волинських міст, що входили у міжвоєнний період до Польщі, українці, виконуючи обов'язок громадянина, були серед будівничих міських барикад. Понад 120 тисяч вступили до польського війська. Багато з них у той час воювали в лавах 9-ї Підляської піхотної дивізії на Помор'ї й обороняли Варшаву в складі Львівської дивізії [7, с. 9]. У той же час союзники Німеччина – СРСР налагоджували тісну співпрацю, координували свої плани. Тієї осені Сталін постійно наголошував на довгій перспективі дружніх радянсько-німецьких відносин. Він вважав, що спільний розгром Польщі зміцнить його союз із Гітлером. 17 вересня, коли готувався штурм Львова, була проведена операція проти 4-тисячної польської оперативної кінної групи генерала В. Андерса. Однак у подальшому дії диктаторів щодо долі Польщі викликали все більше непорозумінь. Так, «союзниками» було визначено, що радянське військо досягне Перемишля ввечері 26 вересня, Варшави – жовтня. У той же час, запланований вивід німецьких військ у 14-денний термін, що мав розпочатися 21 вересня уповільнювався. Гітлерівці не поспішали передати Радянському Союзу Дрогобич, вивозили все цінне, насамперед, нафтопродукти, спалювали те, що не могли взяти. Коли через два дні все ж покинули місто, то звинуватили в пожежах і грабунках українців. Дискредитуючи населення, проводили в околицях Львова та інших місцях зібрання для «пронімецької пропаганди», безкоштовно роздавали промислові і продовольчі товари з реквізованих магазинів. Отже, два диктатори продовжували мріяти про розширення кордонів власних імперій. При цьому *«кожний намагався перехитрити і використати іншу сторону»*, – наголошує М. Литвин [7, с. 9]. Постає дивовижна ситуація. З одного боку, влада, яка йшла на зговір з противником, з іншого – населення, яке не мало права на помилку. Дослідники мають шукати пояснення цьому феномену.

У публікаціях часопису можна почерпнути ще ряд суттєвих і досить контроверсійних для пересічних

громадян й політиків Польщі уточнення та пояснення щодо передумов депортації і припинення кровопролиття. При цьому роздуми авторів статей часопису «НС» та свідків подій не носять антипольський характер *«Я не є ворог Польщі, я вважаю, що ми мусимо з Польщею жити в згоді...»*, – запевнив Б. Гука в ході інтерв'ювання, учасник українського національного підпілля в роки Другої світової війни Євген Стахів [8, с. 9]. Переконливою видається його розповідь про спроби Волинського проводу ОУН домовитися у 1943 р. із проводом АК про припинення ворожнечі. Варіант вирішення проблеми за рахунок залишення Польщі земель Галичини і Волині, запропонований польським лондонським урядом і взятий за основу проводом АК на Волині не був прийнятним. Він впевнено стверджує, що: *«За волинську акцію відповідає польський лондонський уряд, який стояв на позиції, що це не українська, а польська територія. Тим часом українська сторона вважала Україною землю аж за Сян. Хтось може критикувати цей договір, однак він був після великих змін затверджений на мирних конференціях в Ялті та Потсдамі, а Рузвельт і Черчілль – це не Адольф Гітлер. Це була засаднича причина неможливості домовитися»* [8, с. 9]. Констатація доконаного факту очевидцем події спростовує поширювані заяви про існування можливості мирним шляхом врегулювати затяжний українсько-польський територіальний конфлікт. Як добре відомо, його витoki сягали щонайменш Першої світової та радянсько-польської воєн 1920-1921 рр., коли західні зі сторони України або східні зі сторони Польщі пограничні землі дісталися останній, хоча й були заселені переважно українцями. Саме тому польський уряд, що перебував під час Другої світової у Лондоні, наполягав на відновленні радянсько-польської лінії кордону відповідно 1939 р. і провокував до ворожнечі народи. *«Все можна було узгодити, крім кордонів»*, – зауважує Стахів [8, с. 9].

Щодо міжетнічного конфлікту як передумови прийняття рішення про обмін територіями і населенням важливими є думки Богдана Гука. Варто зазначити, що застосовані ним дослідницькі методи дозволяють по-іншому тлумачити багато тверджень польських дослідників. Коментуючи тези рецензії Миколи Кухарчука на книжку Є. Маркевича «Партизанський край», Б. Гук долучає архівні джерела, зокрема фрагменти звіту командира радянського партизанського загону Б. Шангіна, й приходять до висновку, що *«гітлерівська окупація уможливила такий, а не інший перебіг конфлікту між польськими та українськими відділами, проте якби не спалах II Світової війни, українців Холмищини та інших земель в умовах II Речі Посполитої чекав би геноцид. Він мав місце вже під час німецької окупації: відділи АК та БХ убили на Холмищині від 2 000 до 4 000 мирних мешканців української національності»* [9, с. 9]. Ретельно вивчивши окремі історичні конструкції та фіктивний сценарій боротьби з українцями на Холмищині у польській історичній літературі Б. Гук відкидає заяви щодо перетворення українських сіл на українські твердині, бази гарнізонів УНС, з якими польські війська вели бої [10, с. 9]. Критично аналізу-

ючи характер протистояння, встановлюючи кількість жертв з сторони українського і польського населення, понесених під час відплатних акцій, він наголошує на перебільшені і привласнені даних кількості жертв з боку польського населення відповідною стороною, викривлені історичної дійсності й приходять до висновку, що всі події на території Холмщини в 1939-1944 рр. слід розглядати в контексті її приналежності до Генерального губернаторства, оскільки у період окупації ця територія була предметом політичної та мілітарної гри різних сил, зокрема українських й польських політичних і військових угруповань, які старалися забезпечити її приналежність після війни до польської або української національної держави. Польські антигітлерівські підпільні політичні та мілітарні утворення стали трактувати українців як ворожий елемент такою самою мірою, як німці-гітлерівці [11, с. 9]. Історичне полотно про ті чи інші події він часто доповнює другорядними історичними джерелами: спогадами очевидців. І хоча ставиться до них з обережністю, але з розумінням цінності свідчень. Наприклад, розповідаючи про трагедію українців у 1943-1947 рр., яка була пов'язана з українською етнографічною територією в межах сучасної Польщі, наводить спогади свідків масового вбивства, вчиненого АК у Сагрині та 10 інших селах Холмщини 10 березня 1944 р., зауважуючи при цьому, що в Україні спогади очевидців з Сагриня почали друкуватися на початку 90-х років, але в Польщі вони невідомі. Спомини свідка трагедії 7-річної на 10 березня 1944 р. Галини Шишко (дів. Кумецька) наповнюють новим змістом уявлення про нищення села, коли протягом дня було вбито під час наступу, знущань, катувань 1 200 беззахисних мешканців Сагриня й околиць, що перебралися сюди з маленьких селищ. *«З 6 години ранку люди, які охороняли село, побачили, що горять Турковичі (сусіднє село – Т.П.). Моя мама була там разом з охоронцями, як тільки почали стукати в рейки, забігла в хату й почала кричати: «Вставайте, напала банда!».* Я вибігла з хати й почула крик людей, ревіння корів, іржання коней, плач маленьких дітей. Вибігла на луг, бо за садком у нас був луг, і великий рів, через який проклали кладку в сторону лісу на випадок утікання, бо люди завжди чекали біди. Я побачила, як раптово, в одну хвилину, горіло все село» [12, с. 9]. Далі жінка розповіла, як знущалися над ними, що забарилися. Повикручували ноги і руки, а потім вбили сестру її матері Зіну Антосюк, – дівчину, яка збиралася заміж за українського хлопця. Через місяць вона втратила брата і матір («забили») і всю родину дядька. Аналогічні матеріали «усної історії» доповнюють загальну картину трагедії людей, яких жорстокістю змушували полишити рідну землю. Проведений Б. Гуком аналіз статистичних даних про кількість загиблих засвідчує, що за час окупації гітлерівці вбили в 10 разів менше українців, ніж члени польського підпілля. Масові вбивства українців мали на меті одне: довести українське питання до такого стану, аби після війни не було потреби вести з українцями політичні переговори, та щоб як меншина вони перестали існувати. Післявоєнна III Річ Посполита мала бути державою мононаціональною [13, с. 9].

Очевидно, що всеохоплюючий страх – домінуюче відчуття під час війни, штовхало не тільки політиків, але й населення на аморальні вчинки. Мілітаризація свідомості призвела до деформації морально-ціннісних людських якостей. Ми поділяємо точку зору тих вчених, які вважають, що на війні немає суддів, кругом валяється зброя, а ненависть стає неконтрольованою. Унаслідок цього на польському боці мала місце трагедія Волині, а на українському – Холмщини [6, с. 9]. Водночас, попри те, що девіантна поведінка стала нормою воєнної повсякденності населення, не можна не підкреслити, що ставлення поляків до українців було різним. *«У Варшаві, Познані та Кракові одне, у Перемишлі, Львові чи Станіславові – інше. У моїх домі у Перемишлі мешкали поляки, нормальні поляки, і ми могли мирно жити як друзі, дуже великі друзі»,* – говорить Євген Стахів [8, с. 9].

Отже, врегулювати конфлікт могла лише третя сила – «владна». Звичайно політичне керівництво Радянського Союзу вирішило проблемне питання відповідно своїм уявленням про мирне життя. У світлі вищенаведених фактів виходить, що офіційна назва операції з переселення українського населення «евакуація» відповідала стану справ. Крім одного, – українці масово просили Сталіна і Хрущова повернути етнографічні землі в лоно України, приєднати до СРСР, а не виселити їх. Очевидно, що в конфліктній ситуації завжди є ошукана сторона.

Більша частина українців втратили надію на припинення терору й після оголошення рішення про встановлення нової лінії кордону і категоричних роз'яснень типу: «Українці повинні жити в Україні, а поляки в Польщі» погодилися на виїзд. Ряд документів віднайдених у польських архівах та вперше оприлюднених на сторінках газети, знову ж таки, Б. Гуком, вказують на негативне ставлення старост територій, що відійшли до Польщі, до українців, які не визнавали міждержавної угоди про «евакуацію» населення. Староста Володавського повіту зазначав у звіті до люблінського воєводи, що *«українці самі по собі винні, не хочуть покидати своїх осель, чим викликають неприхильне, вороже ставлення польських мешканців повіту»* [14, с. 9]. Варіантів збереження життя в українців було небагато. Перший – втеча або «добровільне» переселення; другий, – відмова від віросповідання і переселення зі східних на західні землі Польщі [15, с. 9], які повернула їй Німеччина по закінченню війни та після виселення німецького населення, що закріпилося там впродовж дев'яти років управління на етнічну батьківщину в нових кордонах.

Внутрішньодержавне насильницьке переселення українців здійснювалося у ході військової операції з кодовою назвою «Вісла». Хоча від того часу минуло 60 років, та громадська думка у Польщі щодо цього заходу асиметрична. Українці постійно наголошують на «невинних жертвах», характеризують депортацію як «ганебну», «сумнозвісну» [16, с. 6]. Розхожа в польському суспільстві думка, що *«акція «В» мала на меті виселення людності української з Лемківщини, Надсяння, Холмщини і Підляшшя незалежно від віросповідання, і розселення їх на так зв. «землях одзисканих» з метою цілковитої асиміляції»,* або *«Єдиним «гріхом» виселених в акції «Вісла» було*

тілво тав, що вони були українці, а не те, це були православними чи греко-католиками» [17, с. 3], не сприймається польськими громадянами українського походження. Очевидці-старожили не можуть спокійно, без сліз, розповідати про пережите. Вони вважають, що їх виселяли за вірність православ'ю (за тогочасними мірками віросповідання було визначальним тестом прихильності громадян до держави), а не тому, що боролися з УПА. Іван Бакунович – автор статті «Не поїхали на схід, поїхали на захід» запевняє читачів «НС», що під час депортації було видно, що не йдеться про боротьбу з УПА, а йдеться про знищення релігійно-національної totoжності. Більшість осіб з акції «В» до сьогодні мають бажання отримати правдиву відповідь на питання: Чому з ними так поводились? Вони не вірять, що їх вивозили через, те що «було якесь замешкання зі Сверхевським» [17, с. 3] і доводять документально, що влада повоєнної Польщі, готувала депортацію українців кілька місяців до його вбивства [18, с. 3]. Звичайно, залучення до наукового обігу окремих фактів, суджень та висновків можливе тільки за умови їх верифікації з іншими історичними джерелами.

Типову історію про хід операції «Вісла» вилучаємо зі спогадів Антоніни Лугуз із села Городники (Підляшшя). Вона розповіла, як перед самими жнивими у село приїхали військові і наказали зібратися за дві години в дорогу. Батько мусив умістити найнеобхідніші речі на два «возики-залізнички». Багато селянського «добра» – свиней, вівців, курей залишили. Взяти тільки корову, запрягли коні і поїхали на станцію у Видмінах [17, с. 3]. 1 липня вивозили родину Івана Романця з Київця. За короткими фразами його спогадів також виступає лиха доля тисяч вигнанців. Дали їм підводи, погрузили і повезли на станцію до Хотилова. Там зареєстрували і розмістили по три родини на один товарний вагон. Худобу окремо. Привезли до Новограду Щецинського воеводства. Розселили по хатах, де не було ні дверей, ні вікон, ні печей [17, с. 3]. Найбільше пам'ятає голод і холод. Скромна державна продовольча допомога борошном, оселедцями, цукром не рятувала. Збирали колоски на полях після жнив.

Істотний штрих до картини недоли українців з операції «В» вносить розповідь Анни Олексів. Її свідчення, переказані в листах і телефонних розмовах журналісту «НС» Марії Паньків, настільки характерні, що вважаємо за доцільне навести їх більш розлого: *«Із самого ранку увірвались до хати жовніри, дуже агресивні. Дали нам дві години, щоб покинути хату і віддати їм ключі. Викинули зі скрині Біблію, Кобзар, портрети Т. Шевченка, І. Франка і Л. Українки, а коли батько хотів усе це знову вкласти у скрині, жовніри почали при мені бити його прикладом рушниці. ... брат Стефан запряг коня до воза. Ми поклали сіна, а на нього батька, порожню скриню, зав'язану в плахту подушку, перини, трохи хліба, кілька горняток, емальованих дзбанків на воду і відро, щоб було з чого поїти коня... Людей з возами зігнали на луку за школою, обгородили колючим дротом. Кілька днів нас тримали під відкритим небом. А в школі на поверсі допитували затриманих, були. ... Військові наказали їхати возами до станції Вороблик. Ми рушили в дорогу через польське село Посаду-*

Ялицьку. Жив там і Микола Каменський: він разом із поляками того села допомагав нам 1946 р. уникнути виселення (1947 р. його разом з іншими вигнали на «землі одзискане»). Батько кликав їх, але ніхто не вийшов з хат, навіть до вікна не підійшли. Трохи пізніше ми довідалися, що двох поляків з Посади, жонатих з українками, теж вигнали. Яюсь доїхали ми на станцію. Там нас завантажили у вагони. Ми вже не мали ані краплі води, ані хліба. Жовнір вислав дітей по воду до криниці. Але звідти нас прогнали, не дали навіть напиться. Ми повернулися спрагли, з порожнім посудом. Тоді жовнір сам пішов з нами. Знову вийшла з хати та сама жінка, що вже раніше сховала жердину до криниці, і голосно кричала... Жовнір її відіхнув. Знайшов жердину і сам наповнив водою наші дзбанки, а ми ще її напилися. По дорозі жовніри дали нам хліба – буханець на родину. Мали ми молоко, бо люди в дорозі доїли корови і ділилися з тими, хто не мав. Третього дня поїзд зупинився. Прийшли військові з УБ і забрали мого батька. Військовою автомашиною повезли до концтабору в Явожні, де тримали тиждень, допитували. Але не били. Його і там врятували знайомі поляки... Поселили нас у селі Сем'яни, дали 150-мілітню хату-луп'янку, стріха завалена, у приміщеннях шар гною з 70 см, бо російське військо, перебуваючи у цьому селі, тримало тут коні. Ми жили як цигани, ціле літо на подвір'ї біля воза, палили вогнище, варили щавицю. У хаті жодної шибки, ні дверей, печі розбиті, підлога прогнила... Майже всі ми працювали в лісі. Я сядла дерева, а батько і брат зрізували і звозили. Жили ми в біді і з бідною. Одяг розпався, іншого не мали, ходили босо. А тут зима вже на носі. Брат зробив нам «дерев'янки». Потім ми вже розжилися і купили гумові черевики, а на літо так звані «тенісівки» (з полотна на гумовій підшві). ... Знаю, що не усім моїм односельцям з Волі-Нижньої жилось так сумно, як мені. Декотрі і тепер кажуть, що вони не тужили і не тужать за рідними сторонами. Мосі туги не розуміють, а нас всього позбавили...» [19, с. 9]. Безперечним фактом є те, що переселення на Захід Польщі було брутальним, однак інколи виконавці акції проявляли більше людяності, ніж його проектувальники.

Важко долати соціально-психологічну адаптацію. На нових місцях поселень, як відомо, депортованих розселяли дисперсно, по чотири родини на село. Жити в таких умовах було складно. Саме тому двадцять відсотків депортованих повернулися в рідні місця після 1956 р. Віра Романчук з с. Городник зауважила з цього приводу: *«Так добре жилося, що треба було повертатися»* [17, с. 3]. Та не кожен відважувався на такий крок. Незважаючи на послаблення, місцева влада чинила всілякі перешкоди. Більшість із депортованих пристосувалися і не мають розділеної totoжності рідного краю.

На загал історичні публікації тижневика «Наше слово» можуть слугувати своєрідним мірилом всебічної критики джерел, сприяти встановленню історичної правди щодо зовнішньої і внутрішньої депортації українців Польщі у 1944-1947 рр. Розділена історична пам'ять українців і поляків на зазначені події посилює наш інтерес до української періодичної преси в Польщі.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Наше слово». Редакційна сторінка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nslowo.pl/content/view/1/54/>.
2. Присташ Я. Волинь 1943 і ми – українці в Польщі / Я. Присташ // Наше слово. – 2009. – 12 квітня (№ 15 / № 2697).
3. Депортації : Західні землі України : к. 30-х – п. 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. У 3 т. / Відп. ред. Ю. Сливка. – Львів : НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1996. – Т. 2 (1946-1947 рр.). – 539 с.
4. Українська РСР на міжнародній арені. Збірник документів і матеріалів. 1944-1961 рр. – К. : Держполітвидав УРСР, 1963. – 576 с.
5. Drozd R. Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944-1989. – Warszawa : «Tursa», 2001. – 380 s.
6. Гук Б. У Європі не сприймають конфлікту пам'яті українців та поляків. Розмова з академіком Ігорем Юхновським, Головою українського інституту національної пам'яті // Наше слово. – 2009. – 9 серпня (№ 32 / № 2714).
7. Литвин М. Р. Вересень 1939 року. Українці і поляки між двома тоталітаризмами / М. Р. Литвин // Наше слово. – 2009. – 4 жовтня (№ 40 / № 2722).
8. Гук Б. Українців у II Речі Посполитій поляки прирекли на загибель / Б. Гук // Наше слово. – 2008. – 14 грудня (№ 50 / № 2650).
9. Гук Б. Про дослідження боїв АК та БХ проти УПА на Холмщині 1943-1944 рр. / Б. Гук // Наше слово. – 2009. – 31 травня (№ 22 / № 2704).
10. Гук Б. Про дослідження боїв АК та БХ проти УПА на Холмщині 1943-1944 рр. / Б. Гук // Наше слово. – 2009. – 24 травня (№ 21 / № 2703).
11. Гук Б. Холмщина в 1939-1944 роках / Б. Гук // Наше слово. – 2009. – 7 червня (№ 23 / № 2705).
12. Гук Б. Сагринські спогади / Б. Гук // Наше слово. – 2009. – 20 вересня (№ 38 / № 2720).
13. Гук Б. 10 березня 1944 р. – день злочину АК щодо української людності в II Світовій війні / Б. Гук // Наше слово. – 2009. – 2 серпня (№ 31 / № 2713).
14. Гук Б. Ситуація української людності Володарського повіту в 1944-1945 рр. / Б. Гук // Наше слово. – 2007. – 16 грудня (№ 50 / № 2628).
15. Гук Б. Третя віросповідна трансформація на Холмщині XX століття / Б. Гук // Наше слово. – 2007. – 25 листопада (№ 47 / № 2625).
16. Шафран П. Лемківська сторінка / П. Шафран // Наше слово. – 2007. – 18 листопада (№ 46 / № 2624).
17. Бакунович І. Не поїхали на схід, поїхали на захід / І. Бакунович // Наше слово. – 2007. – 18 листопада (№ 46 / № 2624).
18. Гук Б. Художній спомин лемків про акцію «Вісла» / Б. Гук // Наше слово. – 2007. – 18 листопада (№ 46 / № 2624).
19. Паньків М. З мого життя / М. Паньків // Наше слово. – 2007. – 18 листопада (№ 46 / № 2624).

Рецензенти: Дарієнко В. М., д.і.н., професор Херсонського економіко-правового інституту;
Маврін О. О., к.і.н., доцент, заступник директора Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України.

© Пронь Т. М., 2010

Стаття надійшла до редакції 06.08.2010 р.